

<https://doi.org/10.17048/AM.2023.292>

Dr. Molnár Csilla: Olvasás a digitális kor előtt és után

Dr. Molnár Csilla
Soproni Egyetem, Kreatívipari Intézet
molnar.csilla@uni-sopron.hu

Absztrakt: Tanulmányomban igyekszem rövid áttekintést adni arról a folyamatról, amely megváltoztatta az olvasás 20. század közepére betöltött társadalmi szerepét. Ebben a felvázolni kívánt kontextusban az olvasásnak arra a státuszváltására utalok vissza, amelynek kezdetén a könyv az 1970-es évek végéig töretlen népszerűséget látszott kivívni a társadalom szélesebb köreiben is. Az akkori könyvek, magazinok manapság hihetetlen példányszámban fogytak. Ehhez képest az ezredforduló körüli évektől tömegek fordultak az új, attraktívabb médiákhoz, jelentős mértékben felhagyva a könyvek vásárlásával.

Kérdés, hogy a digitális média térhódítása az 1990-es évek közepétől ténylegesen csökkentette-e az olvasási kedvet. Ezen belül szándékom rámutatni arra az összefüggésre, hogy az olvasás egykor legendás népszerűsége majd „térvesztése” nem pusztán a digitális világ térnyerésével hozható összefüggésbe. Véleményem szerint ugyanis az olvasás állítólagos aranykora a szélesebb társadalmi rétegekben inkább afféle médiapótléknak tekinthető, amely a könnyebben hozzáférhető eszközök és tartalmak megjelenése után természetesen elvesztette el szerepét. Ezt igazolja az a mások által már többször vizsgált összefüggés is, hogy az olvasás jelentősége nem változott azokban a társadalmi körökben, ahol az írott szövegekben való tájékozottság, a szövegértés a mai napig is fontos elvárás és társadalmi megkülönböztető jegy.

Olvasásszociológiai jellegűnek tűnő írásomban kitérek többek között Pierre Bourdieu, illetve Ivan Illich gondolataira, igyekszem rámutatni a téma feldolgozásakor alkalmazott émikus kutatási módszerrel annak pedagógiai összefüggéseire is.

READING BEFORE AND AFTER THE DIGITAL AGE

Abstract: In my study, I try to give a brief overview of the process that changed the social role of reading in the middle of the 20th century. In this context, I refer back to the status change of reading, at the beginning of which the book seemed to gain unbroken popularity in the wider circles of society until the end of the 1970s. The books and magazines of that time have now sold out in incredible numbers. In comparison, from the years around the turn of the millennium, masses turned to new, more attractive media, significantly abandoning the purchase of books.

The question is whether the rise of digital media from the mid-1990s has actually reduced the desire to read. Within this, I intend to point out the connection that the once-legendary popularity of reading and its subsequent "loss of space" cannot be linked solely to the rise of the digital world. In my opinion, the alleged golden age of reading in the wider social strata can be considered more like a kind of media supplement, which naturally lost its role after the appearance of more easily accessible tools and content. This is confirmed by the connection, which has been examined several times by others, that the importance of reading has not changed in those social circles, where familiarity with written texts and text comprehension are still an important expectation and social distinguishing mark.

In my study, which seems to be of a sociological nature of reading, I discuss, among others, the thoughts of Pierre Bourdieu and Ivan Illich, and I try to point out its pedagogical connections with the emic research method used when processing the topic.

Bevezetés

Tanulmányomban a kutatás jellegét tekintve meghatározó szerepet játszik az étikus és az émikus megkülönböztetése a társadalmi-kulturális gyakorlatokban, és ezen belül szűkebben vett témámban, az olvasás eljárásmodjában.¹³

Ahogy a vonatkozó tudományos megközelítések rámutatnak, az étikus kutatások jellemzően olyasféle összehasonlító kultúrakutatások, amelyek több kultúrát azonos szempontok szerint vizsgálnak. Az émikus kutatások ezzel szemben egyetlen kultúrára koncentrálnak, és ezen belül a belső értelmezéseket, továbbá a jelentésgeneráló, illetve értéktulajdonító folyamatokat keresik. A teljességhez tartozik, hogy előfordulnak olyan émikus kutatások is, ahol párhuzamosan több kultúrát vizsgálnak, de ezekben sem alkotnak előre meghatározott szempontokat, amelyeket mindenhol érvényesíteni kell. Azonban ezekben az esetekben is bármi felmerülő, helyiek által fontosnak tartott kérdés és szempont bekerül a kutatásba. Az émikus kutatások számára voltaképpen így nem az a fontos, ami minden művelődésben megtalálható, hanem az, ami egyedinek tekinthető az adott kultúrában (Den Hartog et al., 1999). Az értelmezést a fentiek értelmében rábizzák a helyiekre, mert az émikus kutatások arra az alapfeltevésre építenek, hogy az adott kultúrát a kultúrán belüli összefüggések feltárásával lehet legjobban megismerni. A fókusz tehát a helyi közös értelmezések felé irányul, amelyekből azonban általánosabb érvényű következtetéseket is meg lehet fogalmazni (Mármárosi – Takács, 1998). Mintegy a fentiek rövid összefoglalásaként azt mondhatjuk, hogy az émikus kutatásnál a kutató teljes egészében benne van a kutatott kultúra kontextusában, míg az étikus kutatás mintegy a kutatótől kívül álló tőle kvázi független közegben zajlik (Morey – Luthans, 1984). Meggyőződésem, hogy az étikus és az émikus jellegű kutatások valójában nem kizárják, hanem megerősítik egymást abban az összefüggésben, hogy lehetővé teszik a jobb megértést. (Primecz, 2006). Hiszen a tudományos kutatás értelme nem új, korábban ismeretlen vagy észre nem vett tények feltárása, hanem egy megértésfolyamatba való belehelyezkedés, illetve ennek a bemutatása a szövegben.

A fenti megfontolások nyomán az olvasás émikus értelmére igyekszem figyelmemet fordítani az írás további részében. Ennek egyik lehetséges megközelítése a modern és későmodern kultúrákban azon a társadalmi összefüggésen alapszik, amelyet a legutóbb Elisabeth Currid-Halkett is elemzett *The Sum of Small Things* című könyvében (2018). Ennek megfelelően az olvasás akkor válik értékűvé, amikor választani lehet az olvasás és egyéb tevékenységek között. Az olvasás tehát nem csupán egyszerűen a lehetséges médiumok vagy információs csatornák egyike, hanem olyan, a kultúra tradíciói által megszentelt tevékenység, amely a hétköznapi élet rutinját megszakító, és sokak számára jelentőséggel felruházó szertartás. Akinek vannak emlékei az 1970-es, 1980-as évekből, az felidézheti magában a munkahelyi könyvtárak világát, akik akkoriban szerény jutalékért a munkaidő végeztén árusították portékájukat a kollégáknak. Ennek a tevékenységnek értelmet az adott, hogy egyrészt akkoriban sem volt az embereknek idejük arra, hogy könyvesboltokban böngésszenek (hiszen szinte mindenki rá volt utalva munkába járáshoz a tömegközlekedésre, ami viszont akár napi egy-két órát is elvett), másrészt az ilyesféle árus ismerte munkatársainak érdeklődési körét, és célzottan tudott nekik olvasnivalót kínálni. Magyarországon akkoriban, mondjuk 50 évvel ezelőtt, a többi média sem volt sokkal vonzóbb alternatíva. A két fogható rádióadó többnyire unalmas műsort sugárzott, a Szabad Európa Rádiót pedig a sok zavarás miatt fárasztó volt huzamosabb időn keresztül hallgatni. A korabeli képes magazinok színes borítóval jelentek meg ugyan az 1960-as évek végétől, de szinte kivétel nélkül fekete-fehérek vagy rozsdabarna színűek voltak, csak az 1980-as évek elején tértek át a színes kiadásra (pl. Nők Lapja, Képes Újság). Mint ahogy a korabeli – utólag agyondicsért – televízió sem nyújtott lenyűgöző kínálatot a maga másfél csatornájával, és kora estig sugárzott termelési riportjaival.

Ez a helyzet csak az 1980-as évek végére változott hazánkban, és ez nem csupán a fentebb vázolt szerény technikai lehetőségek számszerűsíthető bővülését hozta, hanem olyan, korábban elképzelhetetlen jelenségeknek is fórumot biztosított, mint a szabad és kritikus sajtó felbukkanása az elektronikus és nyomtatott médiában 1988-89 tájékán. Mindezt azonban nehéz lenne az olvasás lassú térvesztésének számlájára írni, hiszen ezzel egy időben a könyvek piaca is alaposan átrendeződött, és olyan, korábban hozzáférhetetlen szerzők művei is napvilágot láttak, mint Hamvas Béla és Márai Sándor egyfelől, Nyíró József és Wass Albert másfelől. Az 1980-as, 90-es évek for-

¹³ Az étikus és émikus megközelítést Kenneth L. Pike, amerikai nyelvész alkalmazta először, amikor a fonetika (phonetics) kutatásáról áttért a fonológia (phonemics) kutatására, és különösen az érdekelte, hogy mi a viselkedésbeli oka (ma már talán kulturális okot kérdeznénk) a nyelvek hangzásbeli különbségeinek. Ezt a kétféle megközelítést a társadalomtudományok (pl. kultúrantropológia, etnográfia, szociológia stb.) kissé módosítva alkalmazzák.

dulójától elárasztották a könyvpiacot a legkülönbözőbb tematikájú bestsellerek és lektúrok. Egyes statisztikák nyomán még az is kimutatható, hogy a kiadott könyvek száma nemhogy csökkent volna, hanem még növekedett is az elmúlt három évtizedben. Értve ez alatt a szakirodalmak mellett a gyermek- és ifjúsági irodalmat és a szépirodalmat is. A Covid19-járvány 2020-ban jelentősen átalakította az emberek szabadidős tevékenységeit is. Világszerte a népesség harmada több könyvet olvasott és hangoskönyvet hallgatott, mint az előző évben. Egyes országokban kampányokat indítottak az otthoni olvasás népszerűsítésére, írók olvasták fel novelláikat. Több országban csökkentették az e-bookok adóját, támogatták, hogy a könyvkiadóknak és a könyvterjesztőknek ne kelljen egy ideig járulékot fizetni. A könyv, mint alapvető kulturális termék népszerűsége pedig napjainkban is kimutatható.¹⁴

Könyvek és olvasás

Mindezek nyomán tehát nehéz volna igazolni, hogy úgy általában csökkent a társadalomban a könyvek és az olvasás iránti érdeklődés. Mindezt inkább úgy lehetne pontosítani, hogy a vonatkozó összefüggésben társadalmi szintű átrendeződés történt. Ennek megfelelően valójában nem beszélhetünk az olvasás népszerűségéről abban az esetben, amikor – mint az 1970-es években – nem volt tényleges alternatíva. Ez utóbbi létrejöttéről csak az 1980-as évek második felétől lehet beszélni Magyarországon, tehát vállalt témánk szempontjából igazából leginkább az utolsó három és fél évtized változásait érdemes sorra venni. Ezek között az egyik nyilvánvaló értékmérő a könyvek otthoni birtoklásának ténye, az az erőfeszítés, hogy valaki idejét, pénzét és energiáját számára fontos könyvek beszerzésére fordítja. Azonban itt is különbséget kell tennünk mondjuk egy lektűr beszerzése, illetve egy számkönyvre fontos szerző vagy téma hordozójaként szemlélt kötet megvásárlása között. Elolvasása után a lektűr többnyire érdektelenné válik, és gyakran köt ki – mint az utóbbi időben tapasztalhatjuk – forgalmas helyek „ingyen elvihető” feliratú polcain. Bestsellerok természetesen az 1970-es években is voltak a magyar könyvkiadásban. Talán még sokak emlékeznek rá, hogy a könyvesboltok középső, elülső részén mindig kapható volt a népszerű krimi-sorozat, az Albatrosz könyvek valamelyik darabja, klasszikus és kortárs szerzők tollából. „Ebből tartjuk el a szépirodalmat” – mormogták sokan, mintegy lelkiismeretük nyugtatására, amikor a kasszánál kifizették a kényszerű kötetek nem csekély (akkor 80-100 forintos, paperback) ellenértékét, hogy a kortárs szépirodalom szerzőinek művei hozzáférhetőek legyenek 20-30 forintért vászonkötésben.

A kulturális hiánygazdaság korában sajátos jelenségnek tekinthető, hogy a magaskultúra egyes alkotásai bestseller pótlékként hatottak a korabeli közönség körében. Erre vonatkozóan néhány konkrét példát szeretnék említeni. Az 1970-es évek elején példátlan sikert aratott itthon Weöres Sándor: *Psyché* című könyve. A szerző is könyvnek nevezi alkotását, mert bár regénynek tekinthető, azonban igen formabontó alkotás. A mű ugyanis fiktív dokumentumokon, naplón, leveleken, verseken és korabeli kritikákon kívül narratív részt nem tartalmaz, az olvasó fejében áll össze mindez regényszöveggé. Azonban a benne található néhány erotikus utalás miatt igen keresett mű volt a megjelenés idején. Ebből forgatott filmet aztán 1980-ban Bódy Gábor. A rendező felismerte, hogy ez a virtuális regény, formai kidolgozatlansága miatt igen alkalmas filmnyelvi feldolgozásra, hiszen a mű eleve interpretációt igényel. A művészfilm aztán a benne látható erotikus jeltek miatt kasszasiker lett itthon, a művészmozikba tódultak az egyszerű emberek is, hogy a kísérletező kedvű rendező alkotását megtekintsék. Ugyanígy járt négy évvel később Xantus János: *Eszkimó asszony fázik* című műve is. A filmet már a nagy moziban vetítették, akkora volt rá az érdeklődés a néhány erotikus jelenet okán. De például ugyanebben az évben lett példátlan könyvsiker David Herbert Lawrence: *Lady Chatterley szeretője* is. A Világkönyvtár sorozatban megjelent kétkötetes regényt csak pult alól lehetett megszerezni, mert a benne olvasható erotikus jeltek miatt akkora volt rá az érdeklődés. A belőle készült film is kasszasiker lett, bár a hasonló későbbi próbálkozások az 1980-as évek végén már kevesebb nézőt vonzottak, hiszen közben hazánkban is világhódító útjára indult a VHS formátumú videokazetta.

Az is tény, hogy az 1990-es évek elejétől sikk volt középosztálybeli körökben Hamvas Béla vagy Márai Sándor egyre gyarapodó életműkiadásának egyes darabjait beszerezni, és otthon jól látható helyen tartani. Azonban a Márai- és Hamvas-kultusz hamar alábbhagyott. Az általunk vizsgálni kívánt összefüggésben első körben inkább a válogatott könyvek, második körben pedig egyáltalán a könyvek birtoklásának ténye jelenthet megkülönböztető státuszt az ezredforduló környéki és utáni magyar társadalomban. Nyilván ettől meg kell különböztetni az olvasásra való hajlamot, hiszen a könyv önmagában státuszszimbólumként is értelmezhető – miközben az idők során rendkívül összetett és szerteágazó kontextusba is került – azonban nem feltétlenül mutat közvetlen korrelációt az

¹⁴ <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kkiadas/2020/index.html>

olvasás gyakoriságával. Erre leginkább a könyvtárak forgalma utalhat. Az adatok a könyvtárak iránti igényen túl arra is rávilágítanak, hogy óriási a kíváncsi a hagyományos nyomtatott könyvekre is, vagyis a Gutenberg-galaxis nemhogy összébb menne, hanem egyre inkább tágul, a digitális világ lehetőségei pedig inkább kiegészítésként jelennek meg, új távlatokat nyitnak, de nem szorítják vissza a hagyományos olvasást.¹⁵

Tehát a vonatkozó statisztikák és a saját tapasztalatok szerint is a könyvtárak látogatásának intenzitása nem csökkent az elmúlt években, és ez nem csupán a nyugdíjas korosztálynak, hanem az általános és középiskolás fiataloknak is köszönhető. Megfigyelhető, hogy egy társadalmi nemi vonatkozásokat is tartalmazó szocializációs folyamat során a középosztálybeli anyák mintegy rászoktatják gyermekeiket a literációs kultúrára, ezen belül a könyvtár használatára, kondicionálják őket a könyvek keresésére, és ezt követően, ha a folyamat sikerrel zárult, a középiskolás évek alatt már a fiatal önálló könyvtárlátogató lesz.

A könyvek birtoklása és az olvasás gyakorlata tehát külön-külön is értelmezhető státuszjelzőként a mai társadalmakban, és mindez hasonlít némiképpen a középkor végi állapothoz, amikor szintén viszonylag kevés számú ember volt jellemezhető a fenti módon.

Anélkül, hogy a vonatkozó történeti fejtegetésbe a terjedelmi korlátok miatt belebocsátkoznánk, meg kell jegyeznünk, hogy a hasonlóság több egyszerű párhuzamnál. Illich vonatkozó művében a könyv metaforikájában bekövetkezett változásról beszél, és ezt érvényesnek tekintjük az elmúlt fél évszázad vonatkozó változásaira is. Hiszen a szövegek új formája jelent meg mindkét esetben, és ezzel együtt visszaszorult a korábbi alakzatokhoz kötődő gyakorlatok rendje is, bár teljesen vissza nem szorult, hiszen a kézírás, a kéziratosság nem tűnt el, hanem új összefüggést és értelmet nyert a nyomtatás világában. Hasonlót tapasztalhatunk az elektronikus és digitális adathordozók elterjedését követően is. A könyv használata, illetve birtoklása, a hozzá kapcsolódó gyakorlatok alakulnak át, illetve tűnnek el a társadalom jelentős csoportjaiból (Illich, 2001).

Azonban azt sem szabad említés nélkül hagynunk, hogy napjaink embere egészen más tárgyi és ingerközegben nő fel, és egészen más okokból, de hasonlóan komoly erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy a fentebbi tevékenységeket véghez vigye. Azonban éppen ez az energia, idő és nem utolsósorban anyagiak jelzik, hogy itt társadalmilag fontos eseményről van szó, amely az egyén és környezete szempontjából is jelentőséggel bír. Ez a jelentőség a könyvek, illetve az olvasás szeretete mellett a társadalmi térben elfoglalt helyzetre is utal, amikor valaki saját státuszát szeretné mindezzel kifejezésre juttatni, illetve megerősíteni. Másik oldalról ez lehetővé teszi az önkifejezést, az individuális sajátosságok megerősítését, hiszen a válogatott irodalommal bírók személyes érdeklődési körüket, jártasságukat, tájékozottságukat is demonstrálják egy-egy jól összeállított könyvgyűjtemény segítségével. Valamint az sem nagyon kétséges, hogy mindezen gyakorlatok egy tágabb, Bourdieu által használt értelemben vett *habitus* részei, amely révén megvalósul az értékek preferenciáinak tényleges kifejeződése, az életstílus, az öltözködés, az étkezés, a szórakozási szokások és még sok egyéb tényező által, az olvasást és könyvgyűjtést is beleértve (Bourdieu, 2002).

Hivalkodástól rejtőzésig, avagy a fogyasztás módjai

A vonatkozó tudományterület körében Thomas Veblen 19. század végén, illetve Vance Packard 20. század közepén zajlott kutatásai nyomán terjedtek el a '*conspicuous consumption*', illetve a '*inconspicuous consumption*' kifejezések. Ezek a korabeli társadalmi elit fogyasztási módjait hivatottak jelezni, esetünkben az előző századforduló *hivalkodó fogyasztását*, illetve napjaink társadalmi-kulturális elitjének *rejtőzködő fogyasztását* értik alatta. Currid-Halkett (2017) vonatkozó könyvének megfelelően napjainkban a hivalkodó fogyasztás (pl. yachtozás, drága autók, tengerparti nyaralók, stb.) a jómódú, ámde kulturális tőkével nem rendelkező újjgazdagok ismertetőjegye lett. Úgy vélem, az utóbbi terminusnak, a rejtőzködő fogyasztás gyakorlatának feleltethetjük meg napjaink könyvhöz való viszonyát is. Ebben az esetben érvényes minden erre vonatkozó ismertetőjegy: a könyvek az otthonunk díszéül szolgálnak, akár olvassuk őket, akár nem, azonban csak kevesek számára válnak láthatóvá: azok számára, akiket otthonunkba bocsátunk. Mivel a mai kulturális elit részéről is bevett gyakorlat, hogy társadalmi életét – akárcsak száz évvel ezelőtt – kávéházak, kultúrpresszók, romkocsmák színterein gyakorolja, ezért valóban kevés azok száma, akik szűkebb lakókörnyezetünkbe is betekintést nyerhetnek. A fogyasztás ezen újabb formái ennek megfelelően inkább az önkép, az identitás karbantartását szolgálják, illetve az egyén csoporthoz tartozását erősítik. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt tételezzük, hogy az olvasáshoz, illetve a könyvekhez való viszony

¹⁵ <https://infostart.hu/belfold/2023/06/19/ujra-divat-lett-a-konyvkolcsonzes-fellenduloben-a-hazai-konyvtarak-forgalma#>

módozatait – amelyek, mint fentebb láthattuk, csak részben fedik egymást – párhuzamba állíthatjuk az oktatásban való részvétel hosszával. Minél több időt tölt valaki az oktatásban, minél magasabb iskolákat végez, annál inkább kaphat kiemelt szerepet a könyv és az olvasás. Ez a közkeletű összefüggés azonban tovább árnyalható a fentebb vázolt kontextus segítségével. A könyvek birtoklása jelzi a státuszunkat, míg a könyvek mennyisége, illetve tartalma már a személyesebb kötődések kifejezője lesz.

Összefoglalás

Currid-Halkett vonatkozó könyvében az émikusz szemlélet jegyében írja a következőket: „Mindennek mi adunk társadalmi jelentést. A gyermekkorunk, a családi élet, a jövedelmünk, és az egyidejű társadalmi körök megtanítanak bennünket arra, hogyan éljük az életünket, és hogyan lépünk kapcsolatba a világgal kicsiben és nagyban. Mind a viselkedésen, mind az anyagi javakon keresztül feltárjuk társadalmi-gazdasági helyzetünket, akár tetszik, akár nem” (Currid-Halkett 2019, p. 3.).

Ezzel a gondolattal a szerző Bourdieu vonatkozó úttörő kutatásaira utal, aki a distinction fogalmában foglalta össze, hogy a társadalmi státusz elsősorban a mindennapi kulturális formákból és jelekből, illetve legfőképpen abból bukkan elő, ahogyan élünk. Voltaképpen nem csupán mi fogyasztunk javakat értékek és reprezentációs eljárások alapján, hanem társadalmi helyzetünk az, amely valójában fogyaszt bennünket. Ebben az összefüggésben elsősorban arra a sajátos kapcsolatra utalnék, amely szerint az általunk megszerzett javak használati módja demonstrálja a világ számára, kik is vagyunk, de még inkább, hogy kik is szeretnénk lenni voltaképpen. Ennek megfelelően az olvasásra vonatkozó korábbi illúziók, tévképzetek, a rá vonatkozó hitek és remények is ennek összefüggésében újabb megértési módokat tehetnek lehetővé digitális korunkban.

Irodalomjegyzék

- Bourdieu, P. (2002). A gyakorlati észjárás. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Currid-Halkett, E. (2019). Sum of the Small Things. A Theory of the Aspirational Class. Princeton University Press, Princeton and Oxford
- Den, H., Deanne, N., Hanges, P. (1999). Culture specific and cross culturally generalizable implicit leadership theories. Are attributes of charismatic/transformational leadership universally endorsed? *Leadership Quarterly* 10(2) 219-236.
- Illich, I. (2001). A szöveg szőlőskertjében. Gond-Cura Alapítvány – Palatinus Kiadó, Budapest
- A könyvkiadás főbb jellemzői. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kkiadas/2020/index.html> (Letöltés ideje: 2023. 10. 22.)
- Mármaros, A., Takács, S. (1998). „Emic and etic” dimensions of national and organisational culture in Hungary. in: Blahó, A.(ed.): The future in the present – changing society, new scientific issues. Paper presented at the PhD students’ first international conference. Budapest University of Economic Sciences
- Morey, N., Luthans, F. (1984). An Emic Perspective and Ethnoscience Methods for Organizational Research. *Academy of Management Review* DOI:[10.5465/AMR.1984.4277836](https://doi.org/10.5465/AMR.1984.4277836)
- Packard, V. (1966). Tékozlók. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Primecz, H. (2006). Étikus és émikusz kultúrakutatások. *Vezetéstudomány*, 38(1). 4-13.
DOI: [10.14267/VEZTUD.2006.ksz1.01](https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2006.ksz1.01)
- Újra divat lett a könyvkiadás – fellendülőben a hazai könyvtárak forgalma
<https://infostart.hu/belfold/2023/06/19/ujra-divat-lett-a-konyvkiadas-fellenduloben-a-hazai-konyvtarak-forgalma> (Letöltés ideje: 2023. 10. 22.)
- Veblen, T. (1899). The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. MacMillan, New York